

УДК 159.923.2

DOI 10.31654/2663-4902-2026-PP-1-68-78

Кононко О. Л.

докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
kononko11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2815-6261

Бесараб А. М.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
besarab.alla@ndu.edu.ua
orcid.org/0009-0008-6145-8089

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ**

Схарактеризовано феномен «креативного потенціалу особистості», який кваліфікується як здатність дошкільника продукувати оригінальні ідеї, знаходити нестандартні рішення, виявляти творчу активність. Він засновується на сукупності творчих здібностей та особистісних якостей – емоційності, вольових рис, самооцінки, допитливості, готовності ризикувати, спостережливості, наполегливості. Цей потенціал проявляється в діяльності та оригінальних й цінних її продуктах. Наголошується, що креативний потенціал особистості є ключовим аспектом унікальності, який уможливує розвиток та самовираження дитини дошкільного віку. Його актуалізація дозволяє їй уникати стереотипів і знаходити ефективні, нестандартні рішення. Розкрито відмінності понять «креативність» і «творчість». Під першою розуміється інтегральна якість особистості, під другою – її реалізація в процесі діяльності. Дослідження креативного потенціалу особистості дошкільника передбачало комплексний аналіз його здатності до творчої діяльності, гнучкості мислення, проявів уяви і фантазії, уникнення шаблонів, мотиви поведінки. Його мета – визначити особливості розвитку творчих здібностей дітей 5-7 років, розробити критерії, показники і компоненти їх оцінки, умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО. Вияв чинників, що сприяють та гальмують творчу активність дитини, становлять важливий аспект дослідження. Створення сприятливих умов для розвитку креативного потенціалу особистості передбачає: атмосферу підтримки; застосування проблемних завдань; надання можливості експериментувати; навчання не боятися помилятися; заохочення уміння дивитись на ситуацію з різних сторін; вправлення у гнучкості мислення; стимулювання допитливості, здатності задавати запитання.

Ключові слова: креативний потенціал особистості, творчі здібності, уява і фантазія, потенційне та актуальне, проблемні завдання, пізнавальна активність, самовираження, оптимізація освітнього процесу.

Постановка проблеми. Актуалізація та розвиток креативного потенціалу особистості слугують запорукою її успішності у подальшому житті. Отримані в дошкільному віці знання, уміння, якості стимулюють прояви творчих здібностей, гармонізують входження у широкий соціум, заохочують пізнавальну активність, підвищують самооцінку. Розвиток дитячих здібностей і талантів додає дошкільнику

упевненості в собі, викликає довіру власним можливостям, прискорює прояви креативного мислення, полегшують процес розв'язання різних життєвих задач.

Реалізації креативного потенціалу у дошкільному дитинстві сприяють довільність психічних процесів, саморегуляція поведінки і дій, зростання стабільності емоційних реакцій, адекватність оцінних суджень, високий інтерес до нового і незвичного, захоплення розв'язанням загадок і нескладних ребусів, виникнення допитливості як базової якості особистості. Спостережливість дитини, її здатність знаходити нове у знайомому та знайоме у новому сприяють збагаченню її потенційних сил, прагненню їх реалізувати, самоствердитися через успішні досягнення.

Як наголошується у Базовому компоненті дошкільної освіти України, творчість є ключовим компонентом розвитку особистості, її самоактуалізації та самовираження, а також базовим елементом креативності. У Базовому компоненті як освітньому стандарті підкреслена важливість розвитку творчих задатків, здібностей та талантів дітей; формування навичок до активного, творчого впровадження набутого досвіду, регуляції власних досягнень діяльності. У нормативному документі зазначається: освітній потенціал компетентності реалізується у творчій активності дітей, формування пізнавальної мотивації та пізнавальному досвіді. Підкреслено важливість дослідницького пошуку дошкільників, створення проблемних ситуацій, вправлення в умінні наполегливо досягати кінцевої мети [1].

Завдяки творчій діяльності дитина усвідомлює і реалізує свої здібності, розвиває особистість. Основним критерієм, що відрізняє творчість від виготовлення, є унікальність її результатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку креативних здібностей було і залишається актуальним. Дана проблема відображена у численних працях вітчизняних та зарубіжних фахівців. Розробниками проблеми креативності були як зарубіжні психологи (Ф. Баррон, Дж. Гілфрорд, Х. Грубер, Дж. Девідсон, Н. Коган, Р. Муні, П. Торренс, Дж. Рензулі, Р. Стернберг, Д. Харрінгтон, А. Штейн та ін.), так і вітчизняні фахівці (Н. Алексеєнко, В. Антонішина, С. Лозинська, О. Кононко, В. Моляко, Г. Орлова, Т. Позняк, В. Рибалко, О. Тітова, О. Чепур та ін.).

Більшість провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців визначає креативність через сприйнятливості і чутливості до проблем, відкритості до нового, схильності змінювати сталі стереотипи, створювати нове. Креативна особистість проявляє впевненість у невизначених обставинах, творчу уяву, вміння ризикувати, перекоструювати елементи у нових комбінаціях, потребу у пошуково-перетворювальних діях, уміння виходити за рамки заданої ситуації, здатність визначати власні цілі.

Згідно визначення П. Торренса, креативність – це ступінь напруженого устремління особистості проявити себе, засвідчити назовні свою індивідуальність. Фахівець вважає креативність системною якістю, яка засвідчується здатністю виробляти оригінальні ідеї та використовувати нестандартні способи інтелектуальної діяльності. П. Торренс виділив п'ять принципів, якими має керуватись педагог, стимулюючи творче мислення дитини: уважне ставлення до незвичних запитань; повага до нестандартних ідей; демонстрація того, що ідеї дитини мають цінність; використання зручних ситуацій для самостійного навчання [10].

Р. Стернберг розробив інвестиційну теорію креативності, сучасний підхід до визначення креативної особистості, здатної розвивати ідеї, поки вони ще не об'єктивувалися, були потенцією. Автор впевнений, що людина може навчитися творчості, збагатити своє творче мислення. Він переконаний, що здатність творити не є прерогативою обраних, вона доступна кожному, хто витратить час та докладе необхідних зусиль у творчий процес. Вчений визначає шість сфер, важливих для розвитку креативності – інтелектуальні навички, знання, стиль мислення, особистісні якості, мотивація досягнення та вплив соціального довкілля [11].

Як зазначає В. Моляко, в основі розвитку обдарованої особистості лежить розвиток її здібностей. На певному рівні сформованості здібностей до тієї чи іншої

діяльності виникають і починають розвиватися творчі здібності. Саме цей момент, коли високий рівень здібностей поєднується з творчими здібностями, характеризує творчий потенціал особистості. У житті досить часто складається так, що потенціал так і залишається нерозкритим, творчі домагання зі сфери можливого не переходять у сферу досягнень. На сьогодні вже є цілком зрозумілим, що якісний стрибок від розвитку здібностей до розвитку обдарованості пов'язаний зі становленням творчо обдарованої особистості. Від того властива людині творча спрямованість чи ні залежить і дієвість розвивальних впливів, зокрема різноманітних тренінгів творчості [2].

За результатами дослідження О. Штепи з'ясовано, що оцінка власного потенціалу особистості, вольового зусилля, самоцінності, когнітивності, толерантності, відкритості досвіду до нового, виступають основою механізмів актуалізації психологічних ресурсів. Вказаним фахівцем здійснено класифікацію механізмів актуалізації психологічних ресурсів, які локалізуються у процесах самоздійснення особи, зумовлюючи перетворення особистісних можливостей у дійсність. Актуалізація психологічних ресурсів характеризує збалансованість процесів персоніфікації та персоналізації. Самоздійснення як система, здатна до самоорганізації, характеризується як продуктивна. Продуктивність виявляється у тому, що особа стає собою, більш визначеною і певною [9].

За даними досліджень Л. Тарабанової, О. Хоміч та Л. Клімової, основними рисами креативної людини виступають: нестандартне мислення; уміння помічати найменші деталі, розбіжності та суперечності; здатність продукувати різні варіанти дій; виявляти впевненість у собі; бути вільною від стереотипів. Автори встановили залежність між інтелектом, тобто системою усіх пізнавальних процесів, і креативністю. Вони підкреслюють: чим вищий рівень інтелекту, тим більша ймовірність вияву високих показників креативності. Вказані фахівці зазначають, що креативне мислення вимагає уміння виділяти проблему, переосмислювати її, виходити за типові рамки, пропонувати оригінальні рішення [6].

Як підкреслює О. Кононко, креативна особистість вирізняється: схильністю до творчої активності, прагненням відходити від шаблонів, намаганням фантазувати, робити по-своєму, виявляти винахідництво і раціоналізаторство. Креативний дошкільник виявляє готовність займатися діяльністю, яка дає змогу реалізувати себе, робити відкриття, виявляти неповторність, досліджувати, експериментувати, покладатися на свій життєвий досвід. Креативна дитина ставить незвичні запитання дорослим і намагається дати на них самостійні відповіді, має смак до подолання труднощів, варіює свої дії, знаходить оригінальні рішення, радіє створенню нового [3].

Досліджуючи творчий потенціал особистості, О. Тітова розуміє під терміном «потенціал» загальнонаукову категорію, яку визначає як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері. Вона оперує поняттями запас, резерв, приховані здатності, сили для діяльності, що можуть проявитися за певних умов. Отже, творчий потенціал – це наявний в особистості ресурс, набір засобів, здібностей, властивостей. Автор має на увазі запас знань дитини, її умінь, переконань, творчих можливостей, які вона може використати в разі необхідності. О. Тітова наголошує: навчити особистість самостійно мислити – важливе завдання освіти. Зростаюча особистість має здобувати знання переважно самостійно. Тоді вони набувають для неї змісту і цінності, осмислюються, впливають на особистий досвід та формування життєвої позиції [7].

С. Лозинська та В. Фалько виділяють в креативній особистості такі характерні якості, як готовність до ризику, незалежність суджень, високу пізнавальну активність, уміння варіювати свої дії, самобутність, почуття гумору, скрупульозність, критичний погляд і неприйняття на віру, творче мислення. Автори фіксують сенситивність дошкільного дитинства для розвитку креативності, пов'язану з високою сприйнятливостю дитиною інформації, її спостережливостю, розвитком творчої уяви і фантазії, відкритістю до нового, інтересом до експериментування. На думку авторів, оволодіння

дошкільником креативним мисленням забезпечить йому можливість яскравого самовираження та самореалізації [4].

В. Маршицька та Г. Орлова зазначають: сьогодні стає усе більш очевидним, що розвиток суспільства пов'язаний не з накопиченням знань, а з творчою активністю дитини. Набувають усе більшої значущості такі якості особистості, як відкритість новому досвіду, самостійна поведінка у нестандартних ситуаціях, здатність до успішної самореалізації. Автори наголошують: творче мислення розвиває *креативна освіта*, призначення якої – розвиток творчих здібностей дитини через партнерство з педагогом. Креативна освіта стимулює пошукову діяльність та створення нових ідей та продуктів, базується не на механічному запам'ятовуванні, не на пасивному навчанні, а на активному вирішенні реальних проблем, генеруванні оригінальних рішень, розвитку самостійності і творчої самореалізації, здатність до імпровізації. Вказані фахівці визначають креативність як особистісну якість, що проявляється у творчій діяльності [5].

Як зазначає О. Чепур, в останні роки все частіше говорять про креативність, як базову якість особистості та розвиток творчих здібностей дошкільників. Це пояснюється тим, що життя в епоху науково-технічного прогресу стає різноманітнішим і складнішим, потребує від людини не стандартних, звичних дій, а оригінальних, нетипових рішень. На часі дослідження гнучкості мислення дошкільника, швидкої орієнтації та адаптації до нових умов життя, творчого вирішення великих і малих проблем. Розвиток у дитини 5-7 років креативності – важлива мета освітнього процесу в ЗДО. Автор підкреслює: похідними від креативності як базової якості особистості, мають бути як процес творчої діяльності, так і її результати [8].

Мета статті: визначити зміст, структуру та рівні розвитку креативного потенціалу особистості дитини старшого дошкільного віку та обґрунтувати умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО.

Виклад основного матеріалу. Дослідження спрямоване на вивчення особливостей актуалізації, реалізації та розвитку у старшому дошкільному віці креативного потенціалу. В контексті нашого підходу актуалізація і реалізація – різні процеси. *Актуалізація* означає приведення активності особистості у відповідність з реально існуючими умовами, екстрагування інформації з пам'яті. *Реалізація* означає втілення ідей, намірів, планів в життя.

Під креативним потенціалом особистості ми розуміємо здатність дитини 5-7 років до творчої діяльності. Дослідження феномену передбачає комплексний аналіз здатності дітей до нестандартних рішень, прояву творчої уяви, гнучкості й оригінальності мислення, адекватної самооцінки, емоційної стабільності, самостійності, наполегливості та самоефективності.

В ході дослідження ми диференціюємо поняття «креативність» і «творчість». Креативність кваліфікується як базова якість особистості, яка засвідчується здатністю дитини генерувати оригінальні й корисні ідеї та рішення, спрямовані на досягнення конкретної мети. Під творчістю розуміється процес створення нових цінностей (матеріальних і духовних), результат реалізації креативних ідей. Таким чином, творчість – це широкий потік створення заради самого процесу, а креативність – інструмент для розв'язання життєво важливих завдань. Креативність може існувати без творчості, а творчість потребує креативності для своєї реалізації.

Ми базувалися на *концепції суб'єктності*, відповідно з якою дитина старшого дошкільного віку сприймалася нами як активний носій діяльності, волі та свідомості, здатний до самовизначення, доцільного і творчого перетворення реальності. Дитина 5-7 років кваліфікувалася як центр сприйняття, мислення, почуттів та волі. Вона активно взаємодіє з довкіллям, ставить цілі та досягає їх; приймає самостійні рішення, здійснює відповідальні вибори, діє цілеспрямовано та наполегливо, регулює власну поведінку, бере на себе відповідальність за наслідки реалізованих ідей. По суті

йдеться про суб'єктність дитини старшого дошкільного віку як її здатність впливати на свою життєдіяльність та власне «Я».

Програмою дослідження передбачалася розробка комплексної методики, проведення констатувального експерименту, аналіз та узагальнення емпіричних даних, розробка системи оптимізації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти.

Мета дослідження полягала у визначенні рівнів реалізації дітьми старшого дошкільного віку свого креативного потенціалу.

Реалізація вказаної мети здійснювалася через вирішення таких основних завдань:

1. Визначення критеріїв, показників та компонентів креативності.
2. Розробка комплексної методики констатувального експерименту.
3. Визначення а опис рівнів реалізованості дітьми 5-7 років свого креативного потенціалу.
4. Створення системи ефективного розвитку креативного потенціалу дітей старшого дошкільного віку.

В ході дослідження реалізованості креативного потенціалу особистості дітей старшого дошкільного віку, ми виходили з розуміння, що вказане утворення пов'язане з такими базовими потребами зростаючої особистості, як самовизначення, само-реалізація, саморозвиток та самозахист. Гармонійне поєднання та повноцінна об'єктивна цілі сукупності потреб гарантує їй оптимістичне самопочуття, задоволеність своїм життям, уміння реалізовувати та розвивати креативний потенціал.

У відповідності з першим завданням констатувального експерименту необхідно було визначити критерії, показники та компоненти креативності як інтегральної характеристики особистості дошкільників. Критерії і показники кожного представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії та показники оцінки міри реалізованості креативного потенціалу досліджуваними 5-7 років

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
1	2
<i>Самостійність дій, схильність до ризику</i>	Діють незалежно, звертаються за допомогою лише в разі об'єктивної необхідності, раціонально її використовують. Мобілізуються на долавання перешкод, не бояться помилитися, довіряють власному досвіду. Надають перевагу виконанню завдань, що містять складність та не гарантують досягнення успіху. Уникають зразків та шаблонів, виявляють здорову міру ризику, охоче експериментують, розмірковують, проявляють винахідництво та кмітливість, творчу активність.
<i>Висока пізнавальна активність, розвинена допитливість</i>	Виявляють інтерес до нового, незнайомого. Зосереджують на ньому увагу, намагаються встановити властивості. Задають дорослим багато запитань, намагаються на окремі з них відповісти самостійно. Роблять припущення, перевіряють їх ефективність, варіюють свої дослідницькі дії. Прагнуть набути нових знань, встановити причинно-наслідкові зв'язки між явищами, проаналізувати інформацію. Досліджують світ та самих себе, постійно навчаються, збагачують свій життєвий досвід.

Продовження таблиці 1

1	2
<i>Мотивація досягнення, Оригінальність продукту</i>	Прагнуть досягти успіху, подолати будь-які перешкоди на шляху до мети, докладають для цього особисті зусилля. Успішно використовують свої здібності, проявляють інтелектуальну впевненість, демонструють іншим свої досягнення. Вирізняються готовністю здійснювати власні вибори, низьким рівнем тривожності, спокійним ставленням до поразок і невдач, сприймають їх як апробацію власних сил і можливостей, як елемент навчання. Успіх пов'язують з високими показниками якості кінцевого продукту, його новизною та оригінальністю, швидкістю виконання завдання.
<i>Адекватна самооцінка, саморефлексія</i>	Характеризуються високим рівнем домагань, високою думкою про себе. Володіють адекватною самооцінкою, оцінюють як кінцевий результат власних зусиль, так і вкладені у роботу зусилля. Мають власну думку, не дуже залежні від думки про них інших людей. Свідомо аналізують власні думки, почуття, вчинки, досвід; можуть подивитися на себе збоку, зрозуміти мотиви і причини своєї поведінки, досягнення і недоліки. Здатні винести уроки з минулих помилок, прийняти виважені рішення, краще себе зрозуміти, набути особистісної зрілості.

Визначення рівнів сформованості у дітей старшого дошкільного віку креативності потребувало встановлення не лише критеріїв та показників як змістових характеристик досліджуваного явища, але й структурних його складових – компонентів. Нами було виділено такі основні компоненти креативної поведінки: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий та рефлексивний.

Когнітивний компонент засвідчував сформованість у дітей 5-7 років системи необхідних знань про креативність, її роль в житті людини, значення пошуково-дослідницької діяльності для її ефективного виховання в умовах закладу дошкільної освіти.

Мотиваційно-ціннісний компонент свідчив про належний рівень вихованості у дошкільників позитивного ставлення до власної креативності як цінності; з його допомогою визначалася система ціннісних орієнтацій дитини 5-7 років у пошуково-пізнавальній діяльності.

Поведінковий компонент креативності дозволяв зробити висновки про належну для старшого дошкільного віку міру сформованості умінь і навичок проявляти творчість, приймати конструктивні рішення та досягати успіху у пошуковій діяльності.

Рефлексивний компонент уможлилював отримання інформації щодо здатності дітей старшого дошкільного віку виробляти прогностичні та ретроспективні оцінки, аналізувати свої здобутки та прорахунки, вносити у діяльність необхідні корективи.

Під кожний із названих компонентів добирались методи, які у своїй сукупності уможливили оцінку креативності досліджуваних 5-7 років як інтегрованої якості особистості. Комплексна методика об'єднувала такі методи: бесіди, спостереження, моделювання експериментальних ситуацій.

Аналіз емпіричних даних уможливив отримання інформації про типи реалізованості досліджуваними 5-7 років різної статі свого креативного потенціалу. Нами було виділено чотири типи: *репродуктивний* (відтворюючий), *компліативний*

(комбінування знайомих складових), *самодіяльний* (використання елементів новизни) та *креативний* (створення оригінальних продуктів). Нижче подано характеристику свідомості та поведінки представників кожного з означених вище типів реалізованості креативного потенціалу.

Репродуктивний тип. Представники даного типу невпевнені у собі, залежні від опіки та допомоги інших людей. Працездатність та життєздатність невисокі. Зіткнувшись з труднощами, втрачають спокій, легко звертаються за допомогою. Без підтримки дорослих гальмують свою активність, залишають роботу незавершеною. Пізнавальна активність розвинена недостатньо, уникають нового, не мають схильності до експериментування та дослідництва. Надають перевагу виконанню знайомого, уникають ризикованого, необхідності виявляти творчу активність, здійснювати власні вибори. Завжди намагаються дотриматися зразка, відтворити шаблон, виконати «як вимагають». Прагнуть уникнути неспіху замість досягнення успіху. Проблемну ситуацію не аналізують, не роблять самостійних висновків, повністю покладаються на зовнішні оцінки. *Креативний потенціал нереалізований.*

Компілятивний тип. Віднесені до даного типу дошкільники виявляють зацікавленість новим, намагаються діяти самостійно, проте, зіткнувшись з перешкодами, пригальмовують активність, звертаються за допомогою до дорослого. До експериментальної та аналітичної діяльності ставляться обережно, з пересторогою, намагаються виконувати завдання, схожі на знайомі, які гарантують їм успіх, щоб надміру не ризикувати. Прагнуть досягти успіху, створюючи власний продукт шляхом поєднання знайомих фрагментів без самостійного дослідження та творчої обробки. Кінцевий результат виходить неоригінальним, побудованим на копіюванні відомих частин, поєднаних у нових комбінаціях. Самооцінка невизначена, залежна від думки авторитетного дорослого. Не схильні до саморефлексії. *Креативний потенціал починає пробуджуватись.*

Самодіяльний тип. До складу даного типу увійшли вельми самостійні дошкільники, здатні мобілізуватися на долавання труднощів та виявляти елементи творчої ініціативи. У них розвинена пізнавальна мотивація, оптимальна для віку допитливість, інтерес до виконання творчих завдань та отримання нових знань. Дошкільники прагнуть досягти успіху, виявляють особисті починання, продукують здогадки, роблять припущення, намагаються аналізувати ситуацію, в якій перебувають. Вони надають перевагу завданням, які містять новизну, проявляють ініціативу, охоче виготовляють саморобки власними руками, використовуючи прості інструменти, намагаються вільно самовизначатися. Продукти їхньої діяльності вирізняються елементами творчості, хоча не є повністю новими, оригінальними, самобутніми. Самооцінка переважно адекватна, домагання вельми високі, мають неабияке значення оцінні судження авторитетних людей. *Креативний потенціал частково реалізується.*

Креативний тип. Дошкільника даного типу характеризуються стабільною самостійністю, здатністю продукувати нові ідеї, виробляти гіпотези, приймати відповідальні рішення, проявляти творчість. Вони не бояться помилитися, ставляться до помилок як до власної апробації сил. У них розвинена пізнавальна активність, інтерес до незнайомого, висока допитливість, схильність до здорової міри ризику. Діти даної категорії прагнуть досягти успіху, докладають для цього особистих зусиль. Вони надають перевагу виконанню незнайомих завдань, які вимагають кмітливості, варіативності дій, експериментування, винахідливості. Продукти їхньої діяльності здебільшого вирізняються оригінальністю, рішення – незвичністю, ідеї – неочікуваністю. У них розвинена адекватна самооцінка, вони прагнуть самореалізуватися, аналізують ситуації, в яких перебувають, схильні до саморефлексії. *Креативний потенціал реалізується і розвивається.*

Як засвідчує аналіз емпіричних даних, розподіл дітей старшого дошкільного віку за типами реалізованості креативного потенціалу відбувається неоднорідно.

Представників репродуктивного типу налічується 12%, компілятивного – 26%, самодіяльного – 38%, креативного – 24%.

Встановлено існування статевих відмінностей за типами доміантності. Агресивна доміантність властива здебільшого хлопчикам. Представники сильної статі сміливіші, кмітливіші, допитливіші за дівчат. У віці 5-7 років хлопчики характеризуються переважно егоїстичною доміантністю, прагненням досягти індивідуально значущих цілей. Дівчата здебільшого демонструють просоціальну доміантність, демонструють вищий за хлопчиків рівень відповідальності.

З'ясувалося, що хлопчики і дівчата старшого дошкільного віку практично не відрізняються рівнем домагань та мотивацією досягнення. Водночас дівчата випереджають хлопчиків за прагненням до реального досягнення успіхів, а хлопчики – заглиблення у процес діяльності. Встановлено, що дівчата демонструють вищу мотивацію досягнення за нейтральних умов, хлопчики – за умов інтелектуально-лідерської стимуляції. Різними виявилися сфери активності представників різної статі, пасивність дівчат насправді є радше активністю, спрямованою *усередину себе* (на роздуми, переживання, мрії), а активність хлопчиків – *назовні* (вони багато рухаються, бігають, галасують).

Розподіл досліджуваних 5-7 років на типи реалізованості креативного потенціалу особистості актуалізує необхідність оптимізації освітнього процесу у ЗДО. До психолого-педагогічних умов підвищення ефективності розвитку креативного потенціалу особистості віднесено:

- 1. Створення розвивального середовища, атмосфери підтримки творчих починань.*
- 2. Застосування проблемних завдань, надання дітям можливості експериментувати та досліджувати.*
- 3. Заохочення уміння дошкільників дивитись на ситуацію з різних сторін, вправляти у гнучкості мислення.*
- 4. Стимулювання допитливості, здатності задавати запитання й пробувати на них самостійно відповідати.*

Упровадження даних умов у педагогічну практику стимулювати творчу активність дошкільників, актуалізуватиме та розвиватиме їх креативний потенціал. Цьому сприятиме використання інноваційних освітніх технологій, спрямованих на розкриття та збагачення можливостей для творчої самореалізації дошкільників.

Висновки. У дослідженні вивчався феномен креативного потенціалу особистості та особливості його реалізації в дошкільному дитинстві. Здійснено комплексний аналіз здатності дітей 5-7 років до творчої діяльності, який передбачав оцінку їхньої уяви, гнучкості мислення, а також особистісних якостей. Досліджувалися такі навички, як здатність до нестандартних рішень та такі риси особистості, як самооцінка, самостійність, цілеспрямованість, наполегливість, упевненість в собі, відкритість новому досвіду. Визначено критерії оцінки реалізованості креативного досвіду дошкільників, до яких увійшли: самостійність дій, схильність до ризику; висока пізнавальна активність та розвинена допитливість; мотивація досягнення й оригінальність продуктів; адекватна самооцінка та саморефлексія. Виділено чотири типи реалізованості креативного потенціалу особистості – репродуктивний, компілятивний, самодіяльний та креативний, схарактеризовано прояви представників кожного. Встановлено статеві модифікації реалізованості креативного потенціалу особистості. Аргументовано психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, до яких віднесено: створення розвивального середовища, атмосфери підтримки творчих починань; застосування проблемних завдань, надання дітям можливості експериментувати та досліджувати; заохочення уміння дошкільників дивитись на ситуацію з різних сторін, вправляти у гнучкості мислення; стимулювання допитливості, здатності задавати запитання й самостійно на них відповідати.

До перспективних напрямів, що вимагають подальшого поглибленого вивчення, слід віднести розробку моделі ефективної реалізації та розвитку креативного потенціалу особистості; дослідження особливостей прояву творчих здібностей дітей на суміжних вікових етапах; розробку диференційованого підходу до виховання креативності у хлопчиків і дівчат 3-6/7 років.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ: Міністерство освіти і науки України. 2021. 38 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута. 2006. 320 с.
3. Кононко О. Л. Дитяча креативність крізь призму Базової програми «Я у Світі». *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 3–7.
4. Лозинська С.В., Фалько В. В. Теоретичні основи дослідження розвитку креативності у дошкільників як особистісної здатності до творчості. *Педагогічні науки. Молодий вчений*. № 8 (60). 2018. С. 162–63.
5. Маршицька В.В., Орлова Г.В. Теоретичні основи формування креативності у дітей старшого дошкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19 (1). С. 363–372.
6. Тарабасова Л., Хоміч Л., Клімова Л. Креативність дошкільника. Теоретико-методологічне дослідження. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Філософія. Педагогіка*. 2022. № 2 (3). С. 88–92.
7. Тітова О. А. Феномен творчого потенціалу у психолого-педагогічній теорії та практиці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 2 (56). С. 417–426.
8. Чепур О. Розвиток творчих здібностей у ДНЗ. *Психолог дошкілля*. 2013. № 12. С. 10–12.
9. Штепа О. С. Магістральні механізми актуалізації психологічних ресурсів. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 584–600.
10. Torrance E. P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc., 1962. 278 p.
11. Sternberg R. J. The Nature of Creativity. *Creativity Research Journal*. 2006. Vol. 18, No.1. P. 87–98.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) (2021). [Basic component of preschool education (new edition)]. Ministry of Education and Science of Ukraine [in Ukrainian].
2. Moliako, V. O. & Muzyka, O. L. (Eds.). (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen* [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results]. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].
3. Kononko, O. L. (2008). Dytacha kreatyvnist kriz pryizmu Bazovoi prohramy «Ya u Sviti» [Children's creativity through the prism of the Basic program "I in the World"]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 7, 3–7 [in Ukrainian].
4. Lozynska, S. V. & Falko, V. V. (2018). Teoretychni osnovy doslidzhennia rozvytku kreatyvnosti u doshkilnykiv yak osobystisnoi zdatnosti do tvorchosti [Theoretical foundations of the study of the development of creativity in preschoolers as a personal capacity for creativity]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 8, 162–163 [in Ukrainian].
5. Marshytska, V. V. & Orlova, H. V. (2015). Teoretychni osnovy formuvannia kreatyvnosti u ditei starshoho doshkilnogo viku [Theoretical foundations of the formation of creativity in children of older preschool age]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of educating children and student youth*, 19-1, 363–372 [in Ukrainian].
6. Tarabasova, L. Khomich, L. & Klimova, L. (2022). Kreatyvnist doshkilnyka. Teoretyko-metodolohichne doslidzhennia [Creativity of a preschooler. Theoretical and methodological research]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriya: Filosofiia. Pedagogika –*

Bulletin of Dnipro Academy of continuing education. Series: Philosophy. Pedagogy, 2, 88–92 [in Ukrainian].

7. Titova, O. A. (2016). Fenomen tvorchoho potentsialu u psykhologo-pedahohichnii teorii ta praktytsi [The phenomenon of creative potential in psychological and pedagogical theory and practice]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2, 417–426 [in Ukrainian].

8. Chepur, O. (2013). Rozvytok tvorchykh zdibnostei u DNZ [Development of creative abilities in preschool education institutions]. *Psykholoh doskillia – Preschool psychologist*, 12, 10–12 [in Ukrainian].

9. Shtepa, O.S. (2016). Mahistralni mekhanizmy aktualizatsii psykhologichnykh resursiv [Magistral mechanisms of actualization of psychological resources]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 33, 584–600 [in Ukrainian].

10. Torrance, E. P. (1962). *Guiding creative talent*. Prentice-Hall, Inc. [in English]

11. Sternberg, R. J. (2006). The Nature of Creativity. *Creativity Research Journal*, 18 (1), 87–98 [in English].

Kononko O.

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Head of the Department of Preschool Education,
Nizhyn Mykola Gogol State University
kononko11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2815-6261

Besarab A.

Postgraduate student,
Nizhyn Mykola Gogol State University
besarab.alla@ndu.edu.ua
orcid.org/0009-0008-6145-8089

ACTUALIZATION AND DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF THE PERSONALITY IN PRESCHOOL CHILDHOOD

Introduction. *Disclosing the essence of the creative potential of the individual and studying the features of its actualization and development throughout preschool childhood is one of the important tasks of preschool pedagogy. Insufficient study of the problem and the presence of a demand in pedagogical practice for technologies for the development of creative abilities in children of senior preschool age determine its relevance. Laying the foundations of creativity in the first six/seven years of life serves as a prerequisite for revealing the creative potential of the individual at subsequent age stages, its full self-expression. The article formulates the conceptual principles of the study; reveals the content of the leading categories; determines the criteria for assessing the degree of formation of creative potential in children 5-7 years old; characterizes the author's typology; develops psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process; outlines the technology for actualizing the creative activity of the individual.*

Methods: *theoretical and empirical analysis of materials from scientific sources was carried out; abstraction contributed to the clarification and concretization of the conceptual apparatus; synthesis, comparison and generalization allowed us to compare the views of different scientists on the problem under study; observations, individual conversations, modeling of experimental situations made it possible to determine the features and trends in the manifestation of the creative potential of the individual.*

Results. *The main achievements of the study are: 1) the author's interpretation of "creativity", which is understood as a valuable property of the individual, a condition for his creative self-development; 2) differentiation of the concepts of "creativity" and "creativity";*

---

3) disclosure of the essence of the categories "creative potential" and "creative personality"; 4) development of criteria for the realization of the creative potential of the individual, which include: independence of action and a tendency to risk; high cognitive activity, which is evidenced by curiosity; motivation for achievement, which is manifested in the desire to achieve success; high efficiency of activity and originality of its results; ability to self-reflection; 5) determination of the typology of the manifestation of the creative potential of the individual, which includes: reproductive (reproducing), compilative (combining familiar components), amateur (using elements of novelty) and creative (creating original products); 6) justification of psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process in early childhood education; 7) use of innovative technologies to actualize and develop the creative potential of a child aged 5-7.

Originality. For the first time: the author's approach to the formulation of the conceptual foundations of the study, based on the principle of activity, is presented; the differences between the concepts of "creativity" and "creativity", "potential" and "actual" are specified; the essence of the concept of "creative potential of the individual" is defined and its age-sex modifications are described; the assessment criteria and the author's typology of the realization of the creative potential of children of senior preschool age are revealed; the psychological and pedagogical conditions for the effective actualization and development of the creative potential of children 5-7 years old are substantiated; modern technologies for optimizing the educational process in preschool educational institutions are characterized, aimed at revealing and enriching the opportunities for creative self-realization of preschoolers.

Conclusions. The study established age-related features of the actualization and development of the creative potential of a preschooler's personality. Its implementation is evidenced by the ability of a 5-7-year-old child to make independent decisions, avoid set standards and templates, take a healthy measure of risk, show creative imagination, strive for and achieve success, reflect on their own results and themselves. Criteria for assessing the degree of realization of a person's creative potential are determined and four types are identified: reproductive, compilative, amateur and creative. Psychological and pedagogical conditions for the effective realization of a preschooler's creative potential are substantiated. The main ones are: creating a stimulating environment in which the production of new ideas, experimentation and a healthy measure of risk are encouraged; development of critical thinking, readiness to go beyond the usual; training children in the ability to solve non-standard situations, show creative imagination; use of the "brainstorming" method by the teacher. It is emphasized that the use of innovative educational technologies will contribute to the actualization and development of the creative potential of a child aged 5-7 years.

Key words: creative potential of the individual, creative abilities, imagination and fantasy, potential and actual, problem tasks, cognitive activity, self-expression, optimization of the educational process.

Отримано редколегією / Received: 28.02.2026

Прорецензовано / Revised: 12.03.2026

Опубліковано / Published: 27.03.2026